Зінько О.В., Зінько Ю.А.
(Україна)

СВЯТІ КИРИЛО І МЕФОДІЙ У ДУХОВНОМУ І КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Великі гуманісти, просвітителі Кирило та Мефодій належать до тих осіб, які рухають світ. Вони не лише створили писемність, яка допомогла слов'янству не загубитися серед інших народностей, а й сприяли утвердженню християнських ідеалів в етнічному слов'янському середовищі. Кирило та Мефодій здійснили переклад богослужбових книг з грецької мови на слов'янську, тим самим започаткувавши поширення знань і словесної мудрості на землях слов'ян.

Завдяки наполегливій, місіонерській праці, Кирило та Мефодій визначили історичну та культурну долю слов'янства, його розвиток, напрямки і пріоритети. Здавалося, на слов'ян чекала доля народів Центральної, Північної і Західної Європи, які запозичили латинську абетку, прийнявши нову релігію від Риму, бо, як відомо, в історії поширення християнства спостерігається закономірний зв'язок між мовою літургії й алфавітом. Окремішня слов'янська писемність визначила самостійний, культурний шлях розвитку східного і південного слов'янства, відіграла вирішальну роль у формуванні духовної свідомості слов'ян.

Сьогодні слов'янською абеткою користуються українці, білоруси, росіяни, болгари, серби. Західні слов'яни (поляки, чехи, словаки) запозичили латинську абетку, оскільки прийняли нову релігію від Риму. Цей вибір відіграв вирішальну роль у формуванні свідомості слов'ян, їхньому ставленні до суспільства, у виробленні господарських навичок, життєвих пріоритетів.

В історії поширення християнства спостерігається закономірний зв'язок між мовою літургії й алфавітом. Давні східні церкви відправляли богослужіння місцевими мовами. Для народів, які не мали своєї писемності, спеціально створювався алфавіт для перекладу літургічних текстів з грецької мови. Так було з сирійською, ефіопською, готською та іншими мовами. На європейському терені, де літургію відправляли латиною, нові писемні системи при хрещенні народів не створювалися [1; С. 48]. Тому духовна діяльність Кирила і Мефодія закономірно почалася зі створення алфавіту для слов'янських народів, оскільки треба було проживати серед них, навчати їх.

Історія походження слов'янської писемності вважається однією з центральних тем славістики. Незважаючи на значні зусилля і тривалий період її вивчення, ця проблема остаточно не розв'язана.

Дискусійним залишається питання про час складання абетки. Деякі джерела зазначають, що Кирило почав розробляти слов'янське письмо перед своєю місією в Моравію [2; С.128]. Як відомо посольство в Велику Моравію відправилось на запрошення князя Ростислава. Це відповідало інтересам Візантії, що прагнула розповсюдити вплив на західних слов'ян. Вибір Кирила та Мефодія був обумовлений тим, що Кирило мав багатий досвід місіонерської діяльності, добре говорив слов'янською.

Велике здивування деяких дослідників викликав той факт, що за "Паннонським житієм" абетка була розроблена за термін не більше декількох місяців [3. С. 2]. Але за декілька місяців придумати азбуку, яка точно передає фонетичні особливості мови

слов'янських народів і зробити переклад цією мовою такого складного літературного твору як Євангеліє та ще трьох богослужебних книжок неможливо [4. С.157]. Тому дослідники припускають, що Кирило почав роботу над азбукою і перекладами задовго до моравського посольства. Спонукальною причиною до такої роботи могла бути місіонерська діяльність Кирила, що протікала за сім-вісім років до моравського посольства.

Найбільш детально про створення слов'янської азбуки мовиться в "Оповіді про письмена" Чорноризця Храбра. Він зазначає, що слов'яни не мали книг, але читали і ворожили, будучи язичниками, за допомогою знаків "черти і рєзи". Коли вони прийняли хрещення, їм стала потрібна писемність, адже слов'янська мова була "без устроєнія". Це було обумовлено тим, що в грецькому і латинському алфавітах були відсутні букви для багатьох слов'янських звуків: б, ж, з, ч, ш, щ, у, ю, я. Тому Кирило створив письмо за грецьким зразком, але по суті слов'янське [5. С. 43].

Найбільш суперечливим питанням щодо слов'янської писемності залишається те, яку азбуку винайшов Кирило? Всі відомі сучасній науці джерела говорять про те, що Кирило винайшов один алфавіт, але який саме ніде не повідомляється. Адже існують два різновиди слов'янського алфавіту. Один з них, на честь першовчителя слов'ян, називають кирилицею, а другий – глаголицею від слов'янського – "глагол", тобто слово.

Як відомо, питання первинності глаголиці чи кирилиці також є предметом тривалих дискусій у наукових колах. Одні дослідники вважають, що Кирило спочатку створив кирилицю, інші, що глаголицю. На користь кирилиці говорить сама назва абетки, на думку дослідників, а глаголиця з'явилась пізніше. Справа в тому, що за життя Кирила, враховуючи його великий авторитет йому було дозволено церковну службу вести слов'янською мовою. Але по смерті братів, це було заборонено. Книги, які були перекладені, або написані слов'янською мовою знищувались. Тоді, ймовірно, учні Кирила, створили глаголицю, щоб урятувати і зберегти спадщину своїх учителів. Деякі глаголичні літери були схожі на перевернуті кириличні [4. С.159].

Але ті дослідники, які вважають Кирила творцем глаголиці не погоджуються з такою версією, бо ім'я Кирила ще нічого не доводить. Назва могла з'явитися після його смерті, як знак пошани до першовчителя слов'ян. До того ж в глаголичних текстах частіше, ніж в кириличних, зустрічаються архаїчні вирази, а також слова, властиві мові західних слов'ян, що мешкали в Моравії, для яких Кирило і Мефодій створювали свою азбуку. Тому глаголиця старша за кирилицю. Крім того, існує ряд пергаментів, на яких написані кириличні тексти поверх стертих або змитих, а тому, старіших – глаголичних [2. С 138].

Створивши абетку, брати намагались відстояти самобутність слов'янської культури, створили грунт для розвитку давньослов'янської літератури. Кирило і Мефодій першими переклали церковні книжки на зрозумілу широким верствам населення мову, навчали їх грамоти шляхом поширення біблійних текстів, євангелізували культуру слов'янських народів. Визначальним у подвижницькій праці солунських братів було переконання у провідній ролі мови. Вони вважали, що не релігія й віра мають приносити мову і нав'язувати її як священну місцевим мешканцям, а місцеве культурно-мовне середовище повинне адаптувати Боже слово.

Переконання, що кожний народ має право вживати рідну мову в богослужінні, було в них настільки міцним, що вони вважали твердження про законні мови літургії єретичними. Навіть на смертному ложі Кирило звертався до Бога зі словами: «Господи, знищи лженауку про тримовність» [6. С.48]. Через письмо брати, певною мірою,

намагалися кодифікувати правові відносини, базовані на звичаєвій культурі місцевих мешканців. Виходячи із засад, що церковна культура є частиною етнічної культури, Кирило і Мефодій, по суті, утверджували розмаїття у церковній єдності. В цьому розумінні вони були просвітниками слов'янської людності.

Водночас, християнство у другій половині IX ст. у свідомості слов'ян пробивалося лише паростками. Більшість жителів слов'янських земель сповідували християнство поверхово. Тому перші слов'янські просвітники, за прикладом біблійних апостолів, багато проповідували, хрестили князів і вождів у болгарських, чеських, моравських, польських, українських та інших племенах. Через них у лоно християнської церкви переходили й їхні численні піддані. Місіонерську діяльність Кирила та Мефодія часто порівнювали з біблійним апостолом Павлом. Вже в IX ст. братів нарекли Слов'янськими апостолами [6. С. 48].

Особливість просвітницької та місіонерської праці Кирила та Мефодія в тому, що вони проповідували і навчали в середовищі, вже почасти наверненому на християнство римською церквою. Будучи, в силу обставин, посередниками між двома цивілізаціями, що представляли, відповідно, дві культури – візантійську, східну, і римську, західну, вони проявили себе поборниками церковної єдності.

Як духовні особи та учені книжники, Кирило та Мефодій перекладали насамперед книги, пов'язані з проведенням богослужіння. Зокрема, Кирило переклав окремі фрагменти з Євангелія для проведення св. літургії. Вони відомі як Євангеліє – апракос, або літургійне [7. С. 1]. Слово «апракос» з грецької перекладається як «святковий» і вказує на те, що ці тексти призначені для проведення богослужіння у недільні та святкові дні. Кирило є також автором двох творів, присвячених св. Клименту, і чотирьох молитов (до Григорія Богослова, подорожня, перед прийняттям чернецтва, передсмертна). Збереглися відомості, що Кирило описав дискусію з хозарськими інтелектуалами [8. С. 26].

Мефодій також перекладав біблійні тексти. Зокрема, його перу належать переклади історичних (книги царів), пророцьких: книг пророка Єремії, книг малих пророків (Даниїла, Софонії, Огія, Захарія, Малахії), книг поетичних: Йова, Псалмів, Приповістей соломонових, Екклезіастова, Пісня пісень, Мудрості, Ісуса, сина Сіраха, і Об'явлення св. Іоанна Богослова. Мефодіївський переклад «Пісні пісень» дійшов до наших днів у 21 списку з другої половини XIУ – початку XУI ст. Мефодій також уклав канон на честь Дмитра Солунського. За його участі було підготовлено «Житіє» Костянтина-Кирила [8. С.26].

Братам також належить «Проглас» – великий поетичний твір, у якому автори полум'яно закликали слов'ян сприймати слово Божої Премудрості[6]. Перші просвітники слов'ян переклали розділ трактату патріарха Никифора I «Великий апологет» під вказаною назвою «Написання про правдиву віру». У цьому творі вперше були викладені слов'янською мовою основні догмати православ'я [7. С. 1]. Поява цього перекладу започаткувала слов'янську філософську і богословську термінологію.

Все це дало могутній поштовх розквіту слов'янської культури. З цього приводу Папа Іван Павло II зазначав: «Слов'яни, приймаючи слово з цілим послухом віри, прагнули, водночас, виразити його згідно з власним способом мислення і власною мовою. І так здійснилася особлива слов'янська інкультурація Євангелія і християнства, пов'язане з великою справою святих Кирила і Мефодія, які у Великій Моравії через своїх учнів

передали народам Балканського півострова, принесене з Константинополя християнство в слов'янській версії» [9. С.20].

Заслуга слов'янських першопросвітників і в тому, що вони підготували учнів, які продовжили розпочату ними духовну і просвітницьку працю, заклали основи полемічної й богословської літератури слов'янською мовою.

Література

1. Байбурова Р. Как появилась письменность у древних славян // Наука и жизнь. – 2002. - № 5. – С. 48.
2. Истрин В. 1100 лет славянской азбуке. – М., 1963. – С.128.
3. Верещагін Е. Творчество Кирила и Мефодія // Вопросы языкознания. – 1991. - № 2. – С.2.
4. Утевская П. Слов драгоценные клады. – М., 1985. – С.157.
5. Клочкова К. Тайны древних письмен. Проблемы дешифровки. – М., 1976, - С.43.
6. Гирич І. Кирило і Мефодій. Історичний портрет // Історія в школах України. – 2001. - №3. – С.48.
7. Кріль М. Святі Кирило і Мефодій у духовному і культурному житті слов'янських народів // Історія України. – 2003. – №4. – С.1.
8. Марусин М. Шляхом святих Кирила і Мефодія – апостолів слов'ян // Народна творчість та етнографія. – 2000. - №4. – С.26.
9. Силоченко В. Кирило і Мефодій – творці алфавіту, перекладачі Біблії // Науковий світ. – 2001. - №12. – С.20.